

УДК 355.40:331.556.46(=161.2)“195”]001.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-25>

Іван Монолатій

ORCID: 0000-0002-8963-774X

СПЕЦИФІКА ТРАКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (СЕРЕДИНА ХХ СТ.)

У статті розглядаються проблеми національної та військової безпеки, репрезентовані у працях діячів української еміграції середини ХХ ст. Автор доводить, що спеціально проблему військової розвідки, її мети, завдань і типології у мілітарно-політичній спадщині політичних акторів української еміграції зазначеної доби досі не вивчали. Саме тому з'ясування цієї проблеми поглиблюватиме сучасне розуміння військово-політичної думки українського народу ХХ ст., повертатиме з незаслуженого забуття теоретиків національної безпеки та воєнної доктрини України. Обґрунтовано важливість доробку колишніх військових-українців, учасників визвольних змагань українського народу і Другої світової війни. Досліджуються особливості трактування поняття та термінологія розвідувальної діяльності, зокрема військової розвідки. Стверджується, що бачення військової розвідки авторами української еміграції середини ХХ ст. цілком прагматичне з позиції колишніх учасників боїв, зокрема сухопутних, почасти – Військово-Повітряних сил, а також Протиповітряної оборони. Встановлено, що для реалізації завдань військової розвідки визначалися тактичні, оперативні та стратегічні зони, а відповідно до цього – види розвідки (стратегічна, оперативна, тактична і бойова). Автор підкреслює місце та роль командира розвідувального підрозділу під час виконання бойових завдань, зокрема в тилу ворога. Доведено, що матеріали української еміграції середини ХХ ст. засвідчили, з одного боку, рівень занепокоєння проблемами військового й безпекового секторів, а з іншого – бажання бути інформаційним майданчиком для пропаганди серед української діаспори, головним чином країн Західної Європи та США, найновіших на той час знань про військову справу. Чинниками, які утруднювали розуміння суті та завдань військової розвідки, були рівень знань і загальна військова підготовка авторів, суб'єктивізм в оцінці того чи того виду воєнного мистецтва, специфіки трактування актуальних питань представниками різних родів військ. З'ясовано, що розуміння військової розвідки в дописах репрезентантів комбатантських середовищ, членів ОУН (Бандери) цілком відповідає тогочасним уявленням насамперед про розвідку на полі бою, а не розвідку як особливу інституцію секретних служб. Висновується, що врахування історичного й політичного досвіду попередніх поколінь українських теоретиків і практиків військової розвідки в цьому сенсі є вкрай необхідним і корисним з огляду на здійснення основних видів військової розвідки в сучасному загальновійськовому бою.

Ключові слова: національна безпека, військова безпека, українська еміграція, військова розвідка, військово-політична думка, методи боротьби, термінологія.

Вступ. Російська-українська війна, яка триває від 2014 р., є загрозою не лише існуванню української державності на політичній мапі сучасного світу, а і її екзистенційному виборові та національній й військовій безпеці України. Захищеність громадян України від внутрішніх і зовнішніх загроз залежить від компетентного аналізу витоків національної безпеки України у ХХ ст., зокрема ґрунтовного історико-політологічного аналізу доробку практиків, учасників перших і других визвольних змагань щодо особливостей теорії та практики воєнного мистецтва. Значний науковий інтерес становить спадщина діячів української повоєнної (після Другої світової війни) еміграції в країнах Європи та США щодо розуміння сутності та завдань розвідувальної (контррозвідувальної) діяльності, зокрема в умовах холодної війни Заходу та Сходу – політичної, військової та технологічної конфронтації держав демократичного світу та Советського Союзу (з його прокомуністичними сателітами), взаємоконфліктність їхніх воєнних потенціалів.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження доробку представників української еміграції середини ХХ ст. щодо специфіки національної та військової безпеки у її розвідувальному сегменті. Відповідно до мети сформовані такі завдання: представити бачення українців, учасників Другої світової війни, стосовно цілей і завдань стратегічної розвідки, оперативної розвідки, бойової розвідки, їхні засоби, місця та ролі командира військової розвідки загалом.

Методи. У статті використано низку методів і принципів, зокрема *методи*: сходження від абстрактного до конкретного, формалізації, компаративний, ретроспективний; *принципи*: генетичний, субстратно-подієвий, інституційний, безпековий.

Аналіз останніх досліджень. Проблема, що зазначена в заголовку статті, до певної міри ще не стала предметом наукової дискусії, зокрема щодо аналізу доробку представників української еміграції середини – кінця ХХ ст., колишніх військовиків-українців різних мілітарних формувань періоду Другої світової війни, у питаннях національної та військової безпеки, зокрема й з уваги на, по-перше, на той час бездержавний статус України (советську квазідержавність України впродовж 6 січня 1919 р. – 24 серпня 1991 р. до уваги не беремо) і, по-друге, кризовий стан системи міжнародних відносин часів холодної війни.

Разом із цим сучасний український доробок цієї теми неможливо уявити поза монографією В. Сідака, зокрема окремим розділом про функціонування національних спецслужб в умовах еміграції [14, с. 209–261], першою частиною дослідження Л. Демської-Будзуляк про особистостей українських спеціальних служб у ХХ ст. і репрезентантів військової розвідки [4, с. 12–18, 201–202], а також положеннями академічного посібника «Військова розвідка» [1, с. 6–30]. Доповнює розуміння «українського» внеску в світові спецслужби, зокрема військову розвідку США 1940-х рр. та інспірування нею «розв'язки» українського питання на геополітичній шахівниці у переддень і після Другої світової війни, монографія автора цієї статті [11, с. 377–405].

Окремий пласт інформаційно-аналітичних джерел до теми військової розвідки становлять публікації безпосередніх учасників українських визвольних змагань ХХ ст., зокрема українських військовиків майора В. Дубровського [6], полковника Є. Побігушого-Рена [13, с. 17–23, 123–125], підполковника С. Фрасуляка (псевдо Хмель) [19, с. 9–10, 14], а також теоретична праця полковника М. Колодзінського про воєнну доктрину українських націоналістів [9, с. 13–16]. Однак слід констатувати, що спеціально проблему військової розвідки, її мети, завдань та типології у мілітарно-політичній спадщині політичних акторів української еміграції зазначеної доби досі не вивчали. Отже, з'ясування цієї проблеми поглиблюватиме сучасне розуміння військово-політичної думки українського народу ХХ ст., повертатиме з незаслуженого забуття теоретиків національної безпеки та воєнної доктрини України.

Результати. Розвідувальна діяльність пов'язана з владою, а отже, з політикою, яку розуміють як соціальні відносини, зосереджені на одержанні окремими особами та групами частки влади або впливу на спосіб її розподілу. Це також спосіб підтримки політичної діяльності, спрямованої на задоволення соціальних потреб на індивідуальній і груповій основі, серед яких безпека є пріоритетом. Оскільки розвідка є найважливішим видом забезпечення бойових дій військ, без неї неможливо успішно виконувати завдання в бою. Зокрема, підвищення рівня розвідувальної підготовки командирів і штабів, їх уміння грамотно і своєчасно організувати розвідку є одним із важливіших шляхів удосконалення системи розвідки в сучасних умовах російської агресії Росії проти України [1, с. 4, 5]. Врахування історичного й політичного досвіду попередніх поколінь українських теоретиків і практиків військової розвідки в цьому сенсі є вкрай необхідним і корисним з огляду на здійснення основних видів військової розвідки в сучасному загальновійськовому бою.

Загальновідомо, що узагальнені відомості про військову розвідку, зокрема використання шпигунів, містять філософсько-стратегічний твір давньокитайського воєначальника Сунь-дзи [16, с. 53–55], натомість специфіку використання розвідників у Стародавньому Римі описав

його перший професійний історик Тит Лівій [17, VII. 36:11, 37:8; VIII. 7:1, 7:17, 20:5, 30:3; IX. 5:5, 23:3, 24:11, 36:2, 45: 17; X. 10:3, 17:1, 20:8; XXI. 25:9, 26:5, 53:11; XXII. 3:1, 15:3–5, 28:1, 42:4, 43:7, 44:1; XXIV. 40:10; XXV. 15:11]. Як зауважують сучасні дослідники, розуміння цього явища і природи його функціонування в системі таємних служб Стародавнього Риму неможливе без врахування високого рівня дисципліни римських військ і рівневі навченості як вояків, так і полководців імперії, а також агентурної розвідки [5, с. 161, 164, 306–312]. Однак взаємовпливи політики й війни стали «візитівкою» політичної думки епохи Відродження та Просвітництва, зокрема у відомих працях Н. Макіавеллі та К. фон Клаузевіца і Фрідріха Великого із царини воєнного мистецтва. Якщо ж перший із них орієнтувався у своїх міркуваннях передусім на війни давньої історії [10, с. 172–177, 202–206 та ін.], то автори XVIII ст. ці принципи оспорювали, уводячи нові загальні принципи війни [18, с. 6, 172–184, 188–190]. Для розуміння принципів ведення війни першорядне значення мала праця К. фон Клаузевіца «Про війну» [8, с. 4–208], зокрема його судження, що «держава, яка давно перебуває в стані миру, завжди прагне мати офіцерів, які служили на різних театрах воєнних дій», або має «відправити туди своїх офіцерів, щоб вони могли навчитися мистецтва ведення війни» [8, с. 31].

Тож військова розвідка в цьому сенсі має міцне підґрунтя в історії військово-політичної думки [6, с. 2], а брак знання праці К. фон Клаузевіца засвідчували безпосередні учасники українських визвольних змагань. Зокрема, Є. Побігуший-Рен писав так: «Він (К. фон Клаузевіц. – І. М.) доказує, що без боротьби не можна встоятися перед захланністю загарбників, і часто лише це може їх стримувати від нападу, а саме рішучість оборони без огляду на наслідки» [13, с. 125].

Натомість інструменталізація власне військової розвідки настає дещо раніше. Історичним прикладом тут буде військова розвідка Османської імперії XVI ст., про яку її знавець Е. С. Гюркан зауважує: «Будь-яка розвідувальна організація виконує значно більше завдань, окрім того, що вивчає стратегію ворога й стежить за важливими подіями в регіоні. Не раз далося в науку: на полі бою, коли непередбачувані фактори визначають переможця, власне, військова розвідка переінакшує результат» [7, с. 146–147]. Якщо ж говорити про добу Козацького Гетьманату, то, на думку О. Сокирка, у XVII ст. показовим стало ведення оперативної і тактичної розвідки, добування оперативної і тактичної інформації про наміри, чисельність і пересування військ противника [15, с. 247, 480, 530, 659, 704, 795].

Наступна історична доба, коли військова розвідка набула повною мірою ознак глобального інструменту, – Перша і Друга світові війни, зокрема й створення сучасних інституцій секретних служб мілітарного призначення, передусім у Сполученому Королівстві (SIS – *Secret Intelligence Service – Military Intelligence, Section 6* (MI6) та США (OSS – *Office of Strategic Service*) [11, с. 354, 387, 404].

Якщо ж йдеться про поле бою, то сьогодні загальноприйнятим є визначення військової розвідки, мета якої – «кінцевий результат, якого слід досягнути діями всіх сил і засобів розвідки щодо забезпечення виконання бойового завдання. Вона залежить від мети бою і замислу командира на бій» [1, с. 15]. У цьому сенсі для швейцарського майора Г. фон Даха, який розрізняє дальню і ближню розвідку, а також розвідку боєм та розвідку без бою [2, с. 125–126], загальними є кілька зауваг. По-перше, розвідка захищає від несподіванок; по-друге, чим є непевнішою ситуація, тим важливішою є розвідка; по-третє, розвідка мусить бути призначена заздалегідь; по-четверте, результати розвідки чинні лише обмежений час; по-п'яте, розвідку можна замінити налагодженим зв'язком із військом, розташованим попереду [2, с. 124]. До методів тотального опору цей військовий експерт додає ще й вербування та боротьбу зі шпигунами [3, с. 84–87]. Зазвичай і в першому, і в другому випадку важливим є військове керівництво.

Тож не випадково С. Фрасуляк, в умовах руху опору українців у лавах УПА так охарактеризував завдання розвідки: «Розвідка – це очі та вуха кожної армії, а тим більше підпільної

організації та її збройних відділів. Щоб підпільна організація могла не лише існувати, але й провадити революційну працю, вона мусить сильно розбудувати розвідний апарат» [19, с. 14]. Відзначаючи практичні завдання для розвідки, український підпільник стверджував, що варто використовувати методи англійської, американської, німецької або й більшовицької розвідок, позаяк «відомості про ворога роздобути важко з уваги на воєнні умови та ворожий режим» [19, с. 15].

Це зауваження надзвичайно цінне, адже, якщо зважити на тогочасну термінологію української воєнної справи, почасти її відсутність і/або не розробленість, побачимо специфічне трактування розвідки, зокрема військової. У пригоді тут стануть українсько-німецькі словники, доступні і цивільним, і військовим наприкінці 1930 – на початку 1940-х рр. [20; 21] Саме вони є масовим інформаційним джерелом для з'ясування особливих назв та їх перекладу.

Так, у словнику І. Ільницького-Занковича 1939 р. містилися вказівки на такі види розвідки, як-от: «авіаційна», «летунська», «агентурна», «артилерійна», «бальонова», «близька», «бойова»; розвідка – «бойовища», «вимірчого відділу», «ворожа», «глибока», «далека», «денна», «з боєм», «звукометрична», «зорова», «інженерна», «іскрова (радіотелеграфічна)», «кінна», «летунська», «місцевости», «наземна», «населення», «нічна кінна», «оперативна», «повітряна», «піхотна», «піша», «за допомогою місцевого населення», «стратегічна», «тайна», «у безпосередньому стиканні з ворогом», «фотографічна», «хемічна», «розвідка ціли». Укладач додав у словник ще й тлумачення таких похідних термінів, як «розвідник», «розвідування», «розвідчий», «розвідувач» [20, с. 448]. Натомість у словнику З. Кузелі та Я. Рудницького 1943 р., який мав цілком «цивільне» призначення, знайдемо менше інформації про розвідку та її види – кінну, піхотну, повітряну, а також переклади слів «розвідник», «розвідниця», «розвідувальний», «розвідчий» [21, с. 992].

Тому не випадково українці, які після завершення Другої світової війни опинилися в різних країнах Заходу, не лише відчували проблему унормування термінології для гаданої майбутньої війни демократичного Заходу з комуністичним Сходом, а й вказували на силу пропаганди, шукали «стиль військової традиції» тощо [13, с. 17–27]. Давалася взнаки й критика повільної праці військового сектора закордонних частин ОУН [13, с. 356–363], адже градус напруги в обговореннях припав саме на ідеї, а не її реалізацію: «Ціль військового сектора не є головно вишкіл, а засадничо творення військової ідеї [...] ширення мілітаристичної ідеї, чого так бояться слабкі характери, слабкі держави, а що нам конечне» [13, с. 358].

Тож важливими були завдання військової референтури ЗЧ ОУН: «а) опрацювати мобілізаційний план у різних варіантах, узгоджуючи різні можливості розвитку політичного і мілітарного положення; б) розробити до деталей (тут – деталей. – І. М.) стратегію і тактику всіх видів партизанських і повстанських дій, узгоджуючи при тому всю різnorodність допоміжних завдань, а в тому числі рейдів, зв'язків, саботажів і т. п.; в) вивчення стратегії, структури, тактики та озброєння советської та інших чужинних армій» [12, с. 130].

Ці ідеї значно доповнювали міркування В. Дубровського про військову розвідку, опубліковані 1953 р. Зокрема, йшлося про поділ розвідки на чотири види: стратегічну, оперативну, тактичну та бойову [6, с. 2]. Автор і військовик подає коротку характеристику кожного виду, окреслює його основні завдання.

Однак для того, щоб краще зрозуміти організацію та діяльність військової розвідки загалом, автор запропонував поділити терен ворога на відповідні зони. Зокрема, *тактичною зоною* (1) він називає «глибину» (проникність) ворожої зони у запілля (тил) до 20 км; «глибину» ворожої зони в запілля до 100–150 км – *оперативною зоною* (2); «глибину» ворожої зони в запілля від 150 км – *стратегічною зоною* (3) [6, с. 2].

В. Дубровський пояснив специфіку цих трьох зон. У *першій* з них, ворожі війська перебуватимуть у стані перегрупування, на відпочинку, у районах зосередження, на вихідних та вичікуючих позиціях, а також у бойових порядках, що займатимуть укріплені райони та позиції або

перебуватимуть у процесі наступу. Окрім цього, у тактичній зоні перебуватиме система керування (управління): штаби, командні пункти, вузли зв'язку, військове запілля, ППО, а інколи – передові аеродроми (летовища) ворога. Друга зона міститиме залізниці, станції навантаження й розвантаження, станції постачання та розподільчі станції, залізничні вузли, мости, залізничні й автомобільні (по ґрунтових дорогах, шосе) перевезення війська, системи керування та вузлів зв'язку штабів армій і фронту, систему постачання (великі армійські та фронтові склади), зокрема боєпостачання та пального, ремонтні майстерні, усе запілля армійського та фронтового значення, групування військ великих оперативних резервів, аеродроми ворога, систему ППО. Третя зона складатиметься з об'єктів стратегічного значення (військова промисловість, промисловість «народного господарства»), політичних, економічних та адміністративних центрів, важливих шляхів сполучення, центрів розташування (дислокації) та вишколу війська, авіаційних баз, системи ППО [6, с. 2].

Відповідно до цього пояснення автор, по-перше, завданнями *стратегічної розвідки* визначив «здобування відомостей за діями ворога в напрямках постачання фронту з глибини країни, як матеріальними засобами, так і людьми та за всю діяльність ворога в стратегічній зоні на відтинку економічному, політичному, військовому та суспільно-громадському» [6, с. 2–3]. По-друге, завданнями *оперативної розвідки* «буде доставлення вчасних відомостей за ворога, його розташування, кількість, склад та дії на протязі всієї оперативної зони» [6, с. 3]. По-третє, завданнями *тактичної розвідки* автор визначає «доставлення вчасних відомостей за розташування, силу, склад, стан, якість та дії ворога на протязі всієї тактичної зони» [6, с. 3]. По-четверте, завдання *бойової розвідки* – «спостереження за ворогом на фронті, за лінією фронту, виявлення флангів ворога, позицій його артилерії та других вогневих засобів, а також переміщення тактичних резервів ворога» [6, с. 4].

Чимало інформації про військову розвідку мають авторські пояснення суті й характеру кожного з вищезазначених видів розвідки.

Передусім щодо *стратегічної розвідки*, яка організовується, згідно з поглядами В. Дубровського, спеціальними державними управліннями, так званими другими відділами / управліннями Головного штабу та/або фронтового командування [6, с. 2]. Стратегічна розвідка здійснюється військово-повітряними силами (ВПС), агентурою, глибокими спеціальними рейдами партизанських відділів [6, с. 3]. Для автора очевидними є також і окремі термінологічні проблеми: «стратегічну розвідку правдивіше буде назвати спеціальним терміном, відкидаючи від неї назву «військова розвідка». Правда її назва так і буде, як ми (В. Дубровський. – *I. М.*) назвали, – стратегічна розвідка, але не агентурна розвідка, як ми часто чуємо в поширених зворотах розмови чи навіть в пресі» [6, с. 3].

Оперативна розвідка здійснюється аналогічно до стратегічної розвідки, ВПС, спеціальними моторизованими відділами, а також агентурою. Відомості оперативної розвідки повідомляються командирам дивізій, окремим бригадам і рівнозначним їм військовим одиницям – для повної орієнтації в діях ворога оперативної зони призначеного напрямку для бою [6, с. 3].

Аналогічні способи здійснення й *тактичної розвідки*, зокрема ще й з використанням розвідувальних відділів кінноти та піхоти. Важливим є зауваження В. Дубровського: «Відомості тактичної розвідки за ворога мусять бути настільки вчасні, щоб командувач разом зі своїм штабом мав змогу використати їх в період підготовки відповідної дії, а також для керування військами та вогневою діяльністю» [6, с. 3].

Бойова розвідка організовується всіма військовими підрозділами та штабами полків, так само, як і всіма родами військ («родами зброї»). Цей вид розвідки мусить подавати інформацію за ворога для проведення самого бою, а тому зобов'язаний у своїх діях охоплювати всі тактичні дії ворога [6, с. 3–4].

Разом із зазначеними особливостями військової розвідки В. Дубровський акцентує увагу на використанні даних *агентурної розвідки* – насамперед в оперативній і тактичній зонах.

Зокрема, він зауважує, що в оперативній зоні ворога агентурна розвідка безперервно уточнює вже отримані відомості та доповнює все те, чого не можна побачити з літака або військового корабля («панцерника») [6, с. 3]. Прикладом використання агентурної розвідки в тактичній зоні В. Дубровський називає дії агентурних груп советських стрілецьких дивізій (імовірно, під час Другої світової війни), що підпорядковувалися II відділові штабу дивізії. А ще вважає, що агентура тактичної розвідки більше всього була лише резервом агентури оперативної розвідки, особливо тоді, коли армія відступала [6, с. 3].

Досить відмінне розуміння в нього щодо методів бойової розвідки, адже тут головними чином ідеться про спостереження та бій: «Методи добування відомостей за допомогою бою можуть бути різними, з яких найбільш вживаними є засідка, пошуки та демонстративний наступ з обмеженими завданнями в певному напрямку» [6, с. 4]. Ці методи, що їх В. Дубровський називає «засобами», автор об'єднує у чотири основні групи: 1) «стійки ПСОЗ («Повітряної служби оповіщення та зв'язку»); 2) «розвідку зв'язку»; 3) «опитування полонених»; 4) «покази місцевих мешканців» [6, с. 4].

Отож, коротко про них: 1 – спостерігають за діями ворога в повітрі й тим самим надають інформацію для оцінки обстановки в повітрі для висновків щодо намірів ворога на землі; 2 – спостерігають за працею зв'язку ворога в повітрі й на землі за допомогою радіозв'язку, станцій підслуховування і включення в лінію ворога; 3 – вивчення трофеїв (захоплених наказів, карт, розрахункових і записних книжок, фотографій та кінострічок); 4 – інформації від місцевого населення, із телеграфних стрічок військового значення, що були захоплені на залізничних станціях, шифрувальні коди, таблиці позивних тощо [6, с. 4].

Підсумовуючи огляд типів військової розвідки, В. Дубровський зауважує, що її найважливіший елемент – людина, а одиницями розвідки («розвідчими одиницями») є: «розвідче летунство, моторизовані відділи, кіннотні розвідчі відділи, піхотні відділи розвідки та окремі підрозділи розвідки різних родів зброї» [6, с. 8].

При цьому автор виокремлює ще такі типи розвідки, як повітряну («розвідувальне летунство»), а також її методи – візуальне спостереження («візуальна розвідка») та фотографування («фотографічна розвідка»). Зокрема, перевагами *повітряної розвідки* дослідник вказує: 1) швидкість проникнення на великий простір розташування ворога; 2) здатність спостереження великої території за найкоротший час; 3) швидкість доставки інформації; 4) документальну точність за допомогою фотографій; 5) виявлення ворожого маскування – як війська, так і матеріальної частини. Разом із цим він називає і недоліки цього типу розвідки: 1) залежність від стану погоди; 2) виявлення своїх намірів розвідки та дії постійним перебуванням літака над певним об'єктом чи багаторазовим повторенням вильоту в тому самому напрямку; 3) майже неможливе виявлення ворога в лісі та населених пунктах – за відповідного маскування [6, с. 8].

Стосовно методів *повітряної розвідки* (спостереження, фотографування), то автор стверджує: «Візуальна розвідка найбільш примітивна і перепроводжується або неозброєним оком, або за допомогою оптичних приладів. Вона вживається (тут – використовується. – *І. М.*) тоді, якщо треба слідкувати за швидкою зміною обставин та передавати добуті відомості відповідному командирові, для ознайомлення командування про загальну картину перепроводження дії (тут – проведення військової операції. – *І. М.*) в тому чи іншому районі, та тоді, коли не можемо одержати фотознімків із причини невідповідної погоди» [6, с. 8]. Однак називається один із найважливіших недоліків цього методу: одночасність оцінки великої кількості розкиданих об'єктів у терені – через швидкість літака й скорочення часу спостереження, утруднення розбіжністю зору. Додаймо сюди ще й «фотографічну розвідку», яка використовується для отримання даних про окремі об'єкти – як свого роду доповнення до «візуальної розвідки»: «Повторність фоторозвідки одних і тих самих об'єктів складає суть поняття «фотоспостереження» [6, с. 8].

Окремо варто звернути увагу на такий тип військової розвідки, що її розглядає В. Дубровський, як *моторизований відділ розвідки*. Він використовується в наземній розвідці як найбільш рухливий та надійний засіб розвідки вдень і вночі. Ефективність праці моторизованого відділу розвідки зумовлюється специфікою військової техніки, постачанням запчастин і пального, а також станом транспортних шляхів, погодними умовами та характером терену [6, с. 8]. Цікавими є пояснення В. Дубровського щодо *кіннотних та піхотних розвідувальних відділів* – вони «діятимуть так само всією своєю цілістю, з тими самими методами перепроводження розвідки на зменшених віддалях та ширині смуги розвідки» [6, с. 8]. У цьому контексті принциповим для автора є трактування і таких елементів розвідки, як «засідки» та «пошуки» [6, с. 9].

Особливу увагу В. Дубровський приділяє особі розвідника. Показовою тут буде його цитата: «В кожному випадку і при кожних обставинах вимагається від розвідника повне розуміння завдання; вміння знайти важливе для наміченої цілі, безумовна щирість; швидкість, але не поверховість праці; особиста перевірка сумнівних відомостей та постійне окрилення дії мужністю, відвагою й неперевершеною хитрістю» [6, с. 4]. Натомість він застерігає, що не кожен вояк зможе бути розвідником, адже той, окрім спеціальної підготовки, мусить відповідати таким вимогам: мати невичерпну моральну силу та стійкість; велику фізичну витривалість та зорову пам'ять; особливе логічне мислення та швидку орієнтацію. До цих прикмет автор додає ще й свідомий обов'язок товаришкості, взаємодопомоги, самопожертви [6, с. 4].

Ще одне цікаве спостереження – місія командира «розвідного відділу»: «ціль розвідки вказуватиме завжди особисто командир військової одиниці, визначивши конечні сили й засоби для перепроводження розвідки» [6, с. 10]. Тож В. Дубровський подає такі важливі відомості, що мають вказуватись начальниками розвідувальних органів під час надання їм завдань: 1) відомості про ворога, якими розпоряджатиме командир військової одиниці чи його штаб; 2) відомості про завдання тих органів, які за обставинами, будуть сусідувати, а також – куди, коли та з якими завданнями ведеться повітряну розвідку; 3) завдання цьому розвідувальному органу – де, що та до якого часу треба з'ясувати; 4) час виступу, маршрут або важливіший напрямок у смузі дії розвідувального органу, межі смуги, кінцевий пункт або рубіж, до якого треба вести розвідку, час закінчення розвідки; 5) кому, коли, куди та якими засобами посилати донесення; 6) засоби зв'язку з розвідувальними літаками; 7) порядок переходу через лінію своїх передових частин; 8) таблиця радіосигналів, призначена тільки для того розвідувального органу, який здійснюватиме розвідку [6, с. 10]. Автор додає ще рекомендації щодо дій командира розвідувального («розвідного») відділу, зокрема алгоритм функціонування розвідвідділу вдень і вночі, за умов пошуку [6, с. 9–10].

Важливість піднятих у цій статті проблем – теоретичного і практичного спрямування в частині військового командування – логічно підсумовують рядки з передмови Є. Побігушого-Рена до видання «Українська партизанка» (Лондон, 1959): «І зовсім небезпідставне є твердження, що в майбутній війні буде інакше, бо ж ні найбільш модерна військова техніка, ні навіть найкраще командування не можуть самі вирішити вислідів війни, бо кінцева перемога чи поразка залежить насамперед і головно від постави людини-вояка навіть у найменшому бою» [13, с. 154].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Специфіка трактування військової розвідки у воєнно-політичній думці української еміграції середини ХХ ст. залежала переважно від об'єктивних і суб'єктивних чинників. До перших варто зарахувати загальний стан системи міжнародних відносин після Другої світової війни, його динаміку в напрямі протистояння демократичного Заходу та комуністичного Сходу, нагнітання обома сторонами цієї конфліктної взаємодії не лише гонки озброєнь, а й початком ідеологічного та інформаційного протистояння. Матеріали, що з'являлися друком в тогочасній українській діаспорі, засвідчували, з одного боку, рівень занепокоєння цими проблемами, а з іншого – бажання бути інформаційним

майданчиком для пропаганди найновіших на той час знань про військову справу. До других чинників, пов'язаних із рівнем знань і військовою підготовкою авторів, нерідко комбатантів українських визвольних змагань і учасників Другої світової війни, варто залучити й суб'єктивізм в оцінці того чи того виду воєнного мистецтва, специфіки трактування актуальних питань представниками різних родів військ. Тож розуміння військової розвідки в дописах репрезентантів комбатантських середовищ, членів ОУН (Бандери) цілком відповідає тогочасним уявленням насамперед про розвідку на полі бою, а не розвідку як особливу інституцію секретних служб. Бачення військової розвідки авторами української еміграції середини ХХ ст. цілком прагматичне з позиції колишніх учасників боїв, зокрема сухопутних, почасти – Військово-Повітряних сил, а також ППО. Важливою фігурою щодо виконання військової розвідки залишається командир розвідувального підрозділу. Тому для реалізації завдань військової розвідки визначалися тактичні, оперативні та стратегічні зони, а відповідно до цього – види розвідки (стратегічна, оперативна, тактична і бойова).

У подальшому варто зосередити увагу істориків і політологів на доробку цільних репрезентантів військових середовищ української діаспори середини – другої половини ХХ ст. для реконструкції повноцінної мапи «українського світу», на якій визначальними координатами залишалися (поряд із державництвом) проблеми української національної безпеки і українського національного війська.

Література:

1. Військова розвідка : навчальний посібник упорядники: Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарев, І. О. Луценко ; за ред. В. Б. Добровольського. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 335 с.
2. Дах Г. Техніка бою. Основи. Том 1/2; пер. з нім. К. Котюк; 3-тє вид. Львів : Астролябія, 2022. 160 с.
3. Дах Г. Тотальний опір. Інструкція з ведення малої війни для кожного. Частина 2; пер. з нім. Х. Назаркевич ; 4-те опрацьоване вид. Львів : Астролябія, 2016. 224 с.
4. Демська-Будзуляк Л. Ті, що панують над зорями... Книга І: нарис. Київ : Видавничий центр «Академія», 2023. 208 с.
5. Дмитренко В. Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників. Львів : Кальварія, 2020. 704 с.
6. Дубровський В. Військова розвідка. *Вісті Братства колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії*. 1953. Ч. 3–4 (29–30). С. 2–4; Ч. 9–10 (35–36). С. 8–10.
7. Гюркан Е. С. Шпигуни султана. Агентурні, саботажницькі та корупційні мережі ХVІ століття / пер. з тур. О. Кульчицький. Львів : Видавництво Анетти Антоненко; Київ : Ніка-Центр, 2023. 320 с.
8. Клаузевіц К. Найважливіші принципи ведення війни; пер. С. Іванчук. Київ : Арій, 2023. 384 с.
9. Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. Київ : Центр національного відродження, 2019. 287 с.
10. Макіавеллі Н. Державотворець. Про військове мистецтво; пер. В. Балог. Київ : Арій 2020. 408 с.
11. Монолатій І. Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2023. 448 с.
12. Монолатій І. Номо Militaris Євген Побігущий-Рен. Історія українського офіцера в чотирьох арміях і трьох війнах. Дрогобич : П'єр-П'єр, 2021. 188 с.
13. Побігущий-Рен Є. Слово офіцера-громадянина. Вибрані публікації, рукописи, виступи, листування / упор., наук. ред. І. Монолатія. Дрогобич : П'єр-П'єр, 2021. 496 с.
14. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії). Київ : Альтернативи, 1998. 320 с.
15. Сокирко О. Козацький Марс. Держава та військо Козацького Гетьманату в добу Мілітарної революції, 1648–1764. Київ : Темпора, 2023. 912 с.
16. Сунь-дзи. Мистецтво війни; пер. С. Лесняк. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 103 с.
17. Тит Лівій. Від заснування Міста. Книги VI–X, видання друге; пер. Н. Яковенко. Київ : Laugus, 2023. 328 с. ; Книги XXI–XXV, видання третє ; пер. Н. Яковенко. Київ : Дух і Літера, 2024. 344 с.

18. Фрідріх Великий. Анти-Макиавеллі. Настанови про воєнне мистецтво своїм генералам; пер. І. Андрущенко. Київ : Арії, 2023. 288 с.
19. Хмель С. Ф. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Лондон : Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1959. 274 с.
20. Illnytzkyj-Zankowytsh J. Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch. Berlin: Verlag Bergard & Graefe, 1939. 504 s.
21. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch in Auftrage des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin bearbeitet von Zeno Kuzela und Jaroslau Rudnyčkyj unter Mitwirkung von Karl H. Meyer. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1943. 1494 s.

References:

1. Viiskova rozvidka: navchalnyi posibnyk uporiadnyky: D.V. Zaitsev, A.P. Nakonechnyi, S.O. Pakhariev, I.O. Lutsenko ; za red. V.B. Dobrovolskoho [Military Intelligence: A Study Guide]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”, 2016. 335 p. [in Ukrainian].
2. Dakh, H. (2022). Tekhnika boiu. Osnovy. Tom 1/2 [Combat technique. Foundations. Volume ½]; per. z nim. K. Kotiuk ; 3-tie vyd. Lviv : Astroliabiiia. 160 p. [in Ukrainian].
3. Dakh, H. (2016). Totalnyi opir. Instruktssiia z vedennia maloi viiny dlia kozhnoho. Chastyna 2 [Total resistance. Instructions for waging a small war for everyone. Part 2] ; per. z nim. Kh. Nazarkevych ; 4-te opratsovane vyd. Lviv: Astroliabiiia. 224 p. [in Ukrainian].
4. Demska-Budzuliak, L. (2023). Ti, shcho panuiut nad zoriamy... Knyha I: narys [Those who rule over the stars... Book I: essay]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr “Akademiia”. 208 p. [in Ukrainian].
5. Dmytrenko, V. (2020). Rozvidka ta inshi taiemni sluzhby Starodavnoho Rymu i yoho suprotivnykiv [Intelligence and other secret services of ancient Rome and its opponents]. Lviv : Kalvariia. 704 p. [in Ukrainian].
6. Dubrovskiy, V. (1953). Viiskova rozvidka [Military intelligence]. *Visti Bratstva kolyshnykh voiakiv I Ukrainskoi Dyvizii Ukrainskoi Natsionalnoi Armii*. Part 3–4 (29–30). P. 2–4; Part 9–10 (35–36). P. 8–10 [in Ukrainian].
7. Giurkan, E.S. (2023). Shpyhuny sultana. Ahenturni, sabotazhnytski ta koruptsiini merezhi XVI stolittia [Sultan’s spies. Agency, sabotage and corruption networks of the 16th century] ; per. z tur. O. Kulchytskyi. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr. 320 p. [in Ukrainian].
8. Klauzevits, K. (2023). Naivazhlyvishi pryntsyipy vedennia viiny [The most important principles of warfare]; per. S. Ivanchuk. Kyiv: Arii. 384 p. [in Ukrainian].
9. Kolodzynskiy, M. (2019). Voienna doktryna ukrainskykh natsionalistiv [The military doctrine of the Ukrainian nationalists]. Kyiv: Tsentr natsionalnoho vidrodzhennia. 287 p. [in Ukrainian].
10. Makiavelli, N. (2020). Derzhavotvorets. Pro viiskove mystetstvo [The Prince. About military art] ; per. V. Baloh. Kyiv: Arii. 408 p. [in Ukrainian].
11. Monolatii, I. (2023). Makohin psevido Rozumovskyi. Uiavlena ukrainska liudyna [Makohin false Razumovsky. An imaginary Ukrainian person]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 448 p. [in Ukrainian].
12. Monolatii, I. (2021). Homo Militaris Yevhen Pobihushchy-Ren. Istoriia ukrainskoho ofitsera v chotyrokh armiiakh i trokh viinakh [Homo Militaris Yevgen Pobiguschy-Ren. The story of a Ukrainian officer in four armies and three wars]. Drohobych: Pósvit. 188 p. [in Ukrainian].
13. Pobihushchy-Ren, Ye. (2021). Slovo ofitsera-hromadianyna. Vybrani publikatsii, rukopysy, vystupy, lystuvannia [The word of a Citizen & Officer. Selected publications, manuscripts, speeches, correspondence] upor., nauk. red. I. Monolatiia. Drohobych: Pósvit. 496 p. [in Ukrainian].
14. Sidak, V.S. (1998). Natsionalni spetssluzhby v period Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. (nevidomi storinky istorii) [National special services during the Ukrainian revolution of 1917–1921 (unknown pages of history)]. Kyiv: Alternatyvy. 320 p. [in Ukrainian].
15. Sokyрко, O. (2023). Kozatskyi Mars. Derzhava ta viisko Kozatskoho Hetmanatu v dobu Militarnoi revoliutsii, 1648–1764 [Cossack Mars. The State and the Army of the Cossack Hetmanate during the Military Revolution, 1648–1764]. Kyiv: Tempora. 912 p. [in Ukrainian].
16. Sun-dzy. Mystetstvo viiny [The Art of War]; per. S. Lesniak. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2016. 103 p. [in Ukrainian].

17. Tyt Livii. (2023). Vid zasnuvannia Mista [From the founding of the City]. Knyhy VI–X, vydannia druhe; per. N. Yakovenko. Kyiv: Laurus. 328 p. ; Knyhy XXI–XXV, vydannia tretie; per. N. Yakovenko. Kyiv: Dukh i Litera. 2024. 344 p. [in Ukrainian].

18. Fridrikh Velykyi. (2023). Anty-Makiavelli. Nastanovy pro voienne mystetstvo svoim heneralam [Anti-Machiavelli. Instructions on the art of war to his generals] ; per. I. Andrushchenka. Kyiv: Arii. 288 p. [in Ukrainian].

19. Khmel, S.F. (1959). Ukrainska partyzanka (z kraiovykh materialiv) [Ukrainian partisan war (from regional materials)]. London: Vydannia Zakordonnykh Chastyn Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. 274 p. [in Ukrainian].

20. Illnitskyj-Zankowysch, J. (1939). Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch. Berlin: Verlag Bergard & Graefe. 504 p.

21. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch in Auftrage des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin bearbeitet von Zeno Kuzela und Jaroslaw Rudnyckij unter Mitwirkung von Karl H. Meyer. Leipzig : Otto Harrassowitz, 1943. 1494 p.

Ivan Monolatii. Specificity of interpretation of military intelligence in the military and political thought of the Ukrainian emigration (middle of the 20th Century)

The article examines the problems of national and military security, represented in the writings of Ukrainian emigration figures of the middle of 20th Century. The author proves that the problem of military intelligence, its purpose, tasks and typology in the military-political heritage of political actors of the Ukrainian emigration of the specified era has not been studied so far. That is why the clarification of this problem will deepen the modern understanding of the military and political thought of the Ukrainian people of the 20th century, will bring back from undeserved oblivion the theorists of national security and the military doctrine of Ukraine. The importance of the training of former Ukrainian soldiers, participants in the liberation struggles of the Ukrainians and the IIWW is substantiated. Peculiarities of interpretation of the concept and terminology of intelligence activity, in particular military intelligence, are studied. It is claimed that the vision of military intelligence by the authors of the Ukrainian emigration of the middle of the 20th Century quite pragmatic from the point of view of the former participants in the battles, in particular the ground forces, partly – the Air Force, as well as the Air Defense. It was established that for the implementation of military intelligence tasks, tactical, operational and strategic zones were defined, and accordingly – types of intelligence (strategic, operational, tactical and combat). The author also emphasizes the place and role of the commander of the intelligence unit during the execution of combat missions, in particular in the rear of the enemy. It has been proven that the materials of the Ukrainian emigration of the middle of the 20th century demonstrated, on the one hand, the level of concern for the problems of the military and security sectors, and on the other hand, the desire to be an information platform for propaganda among the Ukrainian diaspora, mainly in the countries of Western Europe and the USA, the newest knowledge about military affairs at that time. The factors that made it difficult to understand the essence and tasks of military intelligence were the level of knowledge and general military training of the authors, subjectivism in the assessment of this or that type of military art, the specifics of the interpretation of current issues by representatives of various branches of the military. It was found that the understanding of military intelligence in the posts of representatives of the combatant environment, members of the Organization of Ukrainian Nationalists by Stephan Bandera (OUN-Bandera) fully correspond to the ideas of the time, first of all, about intelligence on the battlefield, and not intelligence as a special institution of the secret services. The author concludes that considering the historical and political experience of previous generations of Ukrainian theoreticians and practitioners of military intelligence in this sense is extremely necessary and useful in view of the implementation of the main types of military intelligence in modern military combat.

Key words: national security, military security, Ukrainian emigration, military intelligence, military-political opinion, combat methods, terminology.

Відомості про автора:

Іван Монолатій – доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.